

Neea Salmi

**SATEENKAARIASIAKKAIDEN
KOHTAAMINEN SOSIAALI- JA
TERVEYSALALLA**

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Kandidaatintutkielma

Huhtikuu 2024

TIIVISTELMÄ

Neea Salmi: Sateenkaariasiakkaiden kohtaaminen sosiaali- ja terveysalalla
Kandidaatintutkielma
Tampereen yliopisto
Sosiaalityön tutkinto-ohjelma, yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Huhtikuu 2024

Tämän kirjallisuuskatsauksen tarkoituksena on selvittää, millaista osaamista sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset tarvitsevat, kun he kohtaavat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvia asiakkaita eli sateenkaariasiakkaita. Tämän lisäksi tarkastellaan, millaisia kokemuksia alan ammattilaisilla ja sateenkaariasiakkailla on kyseisistä kohtaamisista. Tutkielman teoriaosuudessa määritetään sateenkaarevuutta ja käsitellään vähemmistöstressiteoriaa, jonka avulla voidaan selittää terveyseroja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien ja muun väestön välillä. Aineisto koostuu seitsemästä suomalaisesta ja neljästä kansainvälisestä vertaisarvioidusta julkaisusta, joita analysoidaan temaattisin keinoin. Tulosten mukaan ammattilaisten osaaminen on vaihtelevaa. Myös ammattilaisten ja asiakkaiden aiemmat palvelukokemukset olivat keskenään erilaisia. Kansainväliset aineistot tuottivat saman suuntaisia tuloksia kuin suomalaiset julkaisut.

Ensimmäinen tulosteema käsittelee tarvittavaa tietoa ja ammatillista kehitystä. Tiedollisen osaamisen ansiosta voidaan tunnistaa sateenkaariasiakkaiden erityiset tarpeet ja kysymykset sekä vähemmistöaseman vaikutus palveluihin. Kokemusten mukaan ammattilaiset eivät aina tunnista näitä tekijöitä. Tuloksissa nousee esiin ammatillisen kehityksen tarve eli koulutukseen ja tiedon kehittämiseen sekä omien asenteiden ja olettamusten tunnistamiseen keskittyminen. Toinen teema käsittelee ammattilaisten puhetapoja ja käyttämiä määritelmiä, joissa esiintyy tulosten mukaan normatiivisuutta ja oletuksia. Kokemusten mukaan osa ammattilaisista käyttää neutraalia sanastoa. Tuloksissa nousee esiin pronomineihin liittyvien toiveiden kysymisen merkitys. Kolmannessa teemassa esitellään sateenkaarevuuden käsittelyyn ja suhteuttamiseen liittyviä tuloksia. Käsittelyllä tarkoitetaan sateenkaarevuudesta keskustelemista sekä ammattilaisen tapaa reagoida aiheeseen. Suhteuttamisella puolestaan tarkoitetaan osaamista käsitellä sateenkaarevuutta korostamatta sitä tarpeettomasti tai jättämättä sitä käsittelemättä tilanteessa, jossa se on tärkeää. Tulosten mukaan aiheen puheeksi ottamiseen liittyy haasteita sekä ammattilaisten että asiakkaiden osalta. Osa ammattilaisista kokee keinottomuutta ja yllättyneisyyttä asiakkaan sateenkaarevuuden ilmetessä. Ammatillainen saattaa vähätellä sateenkaarevuuteen liittyviä kokemuksia tai selittää asiakkaan elämäntapahtumia sateenkaarevuudella. Palveluissa on ollut hyväksyntää, mutta myös omaa sateenkaarevuutta on jouduttu puolustamaan. Viimeisessä teemassa käsitellään turvallisuutta ja luottamusta. Asiakkaan arvostus sekä syrjimätön ja turvallinen ympäristö ovat merkityksellisiä tekijöitä kohtaamisessa. Turvallisuus edistää omista asioista kertomista työntekijöille. Tulosten mukaan palveluissa on koettu syrjintää ja salassapito- ja vaitiolovelvollisuutta on rikottu.

Lopuksi esitetään johtopäätöksiä saaduista tuloksista ja käsitellään sateenkaarevuuden marginaalisuutta sosiaalityössä. Ehdotan, että sateenkaarevuutta tulisi tutkia lisää etenkin sosiaalityön näkökulmasta ja että koulutukseen tulisi kiinnittää nykyistä enemmän huomiota sosiaali- ja terveysalan koulutuksissa.

Avainsanat: sateenkaariasiakas, sateenkaariperhe, normatiivisuus, ammatillinen osaaminen

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check -ohjelmalla.

Sisällys

1. Johdanto	4
2. Sateenkaarevuuden yhteys vähemmistöstressiin.....	6
2.1 Sateenkaarevuus	6
2.2 Vähemmistöstressi.....	7
3. Tutkimuksen toteutus.....	10
3.1 Tutkimusmenetelmä	10
3.2 Tutkimuksen tavoite	10
3.3 Aineiston kuvaus ja analyysi	11
4. Sateenkaariasiakkaiden ammatillinen kohtaaminen.....	13
4.1 Tiedolliset valmiudet ja ammatillinen kehitys	13
4.2 Puhetavat ja käytetyt määritelmät.....	15
4.3 Käsittely ja suhteuttaminen	16
4.4 Turvallisuus ja luottamus.....	18
5. Johtopäätökset.....	20
6. Lähteet ja liitteet.....	24

1. Johdanto

Tässä kirjallisuuskatsauksessa selvitetään, millaista osaamista sosiaali- ja terveyspalveluissa työskentelevillä ammattilaisilla tulisi olla sekä millaisia kokemuksia alan ammattilaisilla ja sateenkaariasiakkailta on kyseisistä kohtaamisista. Sateenkaariasiakkailta tarkoitetaan tässä tutkielmassa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvia sosiaali- ja terveysalan asiakkaita. Apiaisen ja kumppaneiden (2018) kirjallisuuskatsauksessa on haluttu selvittää sateenkaariperheiden äitien tuen tarpeita. Sateenkaariperheellä tarkoitetaan perheitä, joissa yksi tai useampi vanhempi kuuluu seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön. Tutkijoiden mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten tulisi tunnistaa sateenkaariperheiden erityispiirteitä, jotta niihin voidaan vastata. Lisäksi erilaiset perherakenteet olisi tärkeä huomioida ja normalisoida niitä esimerkiksi käsitteiden avulla. Myös sateenkaariperheiden äitien seksuaalista identiteettiä tulisi tukea palveluissa. Katsauksen mukaan vähemmistöasemaan saattaa liittyä vastoinkäymisiä, jotka voivat vaikuttaa asiakkaan hyvinvointiin ja terveyteen. Tutkijoiden mukaan yhteiskunnan tukipalveluihin, ammattilaisten koulutukseen ja lainsäädäntöön tulisi kiinnittää huomiota. (Mt.)

Sosiaalialan ammattietiikka (Talentia 2017) ohjaa ammattilaisia tunnistamaan asiakkaan elämään vaikuttavia tekijöitä, vastustamaan syrjintää sekä luomaan luottamuksellista suhdetta. Sosiaali- ja terveyspalveluiden toimintaa ohjataan lisäksi lakien ja ohjeistusten avulla. Palvelujen yhdenvertaisuutta pyritään takaamaan esimerkiksi perustuslailla (1999/731, 6§), yhdenvertaisuuslailla (1325/2014, 5§), sosiaalihuoltolailla (1301/2014, 1§) sekä terveydenhuoltolailla (1326/2010, 2§). Sosiaali- ja terveyspalveluja ohjaavat lainsäädännöt eivät kuitenkaan aina tunnista sateenkaari-ihmisiä (Aarnio ym. 2020, 20).

Euroopan Unionin perusoikeusviraston teettämän tutkimuksen mukaan 77 % tutkimukseen vastanneista suomalaisista piilottaa jossain määrin sateenkaarevuutensa. Vastanneista suomalaisista 6 % on täysin avoin seksuaalisesta suuntautumisestaan tai sukupuolestaan koulussa. Vastaavasti työelämässä avoimia on 8 % vastanneista. (FRA 2020.) Tämä saattaa antaa viitteitä siitä, että identiteetin piilottamista voi tapahtua myös sosiaali- ja terveyspalveluissa. Palvelun tarpeen ilmeneminen ja usein kokonaisvaltainen ymmärrys asiakkaan elämästä voivat edellyttää sateenkaarevuudesta keskustelemista. Vähemmistöasema saattaa vaikuttaa esimerkiksi asiakkaan hyvinvointiin, läheissuhteisiin ja palveluissa työntekijöiden kanssa toimimiseen. Aina sateenkaarevuuden käsittely ei kuitenkaan ole tarpeen. Ammattilaisten on tärkeää tunnistaa, onko asiakas halukas keskustelemaan aiheesta. Tilan luominen keskustelulle saattaa olla haastavaa, mutta

aiheen sivuuttaminen vahvistaa normatiivisuuden ilmapiiriä. Näitä aiheita käsitellään tämän tutkielman edetessä.

Olen saanut aiemman kiinnostukseni ja tietopohjani lisäksi uutta näkökulmaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistön aiheeseen sosiaalityön opintojeni kautta. Olen opiskelijana ja työelämään hieman tutustuneena huomannut, ettei sateenkaariasioita juurikaan käsitellä sosiaalityön oppikirjoissa, luennoilla tai käytännöissä. Tästä syystä haluan selvittää, millä asioita ammattilaisten tulisi huomioida sateenkaariasiakkaita kohdatessaan ja millaista kohtaaminen todellisuudessa on. Halusin toteuttaa tutkielmani niin, että tuloksia voidaan hyödyntää käytännön työssä.

Seuraavaksi siirryn määrittelemään tutkielman kannalta keskeiset käsitteet ja käsittelemään tutkielman aiheeseen kytkeytyvää vähemmistöstressiteoriaa. Teoriaosuuden jälkeen siirryn esittelemään tutkimuksen toteutuksen tapoja eli menetelmiä ja analyysikeinoja. Tämän jälkeen esittelen saadut tulokset, jotka olen jakanut neljään teemakokonaisuuteen: tiedollisiin valmiuksiin ja ammatilliseen kehitykseen, puhetapoihin ja käytettyihin määritelmiin, käsittelyyn ja suhteuttamiseen sekä turvallisuuteen ja luottamukseen. Tutkielman lopussa pohdin tulosten johtopäätöksiä sekä normatiivisuutta, suvaitsevaisuutta ja syrjintää. Lisäksi tarkastelen sateenkaarevuuden paikkaa sosiaalityön marginaalissa, tutkielmaa koskevia rajoituksia ja esitän ehdotuksia jatkotoimenpiteistä.

2. Sateenkaarevuuden yhteys vähemmistöstressiin

2.1 Sateenkaarevuus

Tutkielmassa käytetään määritelmää sateenkaariasiakas, jolla tarkoitetaan tässä yhteydessä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvia sosiaali- ja terveystalveluiden käyttäjiä. Sateenkaari-ihmisten yleiskäsiteellä viitataan heihin, jotka eivät ole heteroseksuaaleja tai joille ei sovellu heille syntymässä määritelty sukupuoli tai binäärinen nainen–mies-luokittelu. Sateenkaarevuus voi liittyä seksuaalisuuden ja sukupuolen identiteettiin, määrittelyyn sekä ilmaisuun, jotka voivat olla ajassa muuttuvia tai läpi elämän samanlaisina pysyviä. ”Vähemmistö”-sana viittaa heteroseksuaalisten ja cissukupuolisten olevan valtaväestöä ja enemmistöä. Heteroseksuaalisuudella tarkoitetaan seksuaalista suuntautumista, jossa romanttiset, emotionaaliset ja seksuaaliset tunteukset kohdistuvat eri sukupuoleen. Heteroseksuaalisuudesta puhuttaessa eri sukupuolella viitataan yleensä miehiin tai naisiin, vaikka sukupuoli on todellisuudessa moninaisempi. Cis-sukupuolisuuden termillä viitataan puolestaan heihin, joiden sukupuoli vastaa syntymässä määriteltyä sukupuolta. Sateenkaari-termi irrottautuu tällaisesta vähemmistöretoriikasta. (Aarnio ym. 2020, 10–11, Lahti ym. 2020, 329–330.) Sateenkaari-ihmiset voivat kuulua yhtäaikaaisesti sekä seksuaali- että sukupuolivähemmistöön.

Tämän tutkielman aineistossa on hyödynnetty erilaisia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön viittaavia määritelmiä. Yksi näistä on LGBTQ-määritelmä, jossa kirjainyhdistelmällä viitataan lesboihin (lesbian), homoihin (gay), biseksuaaleihin (bisexual), transsukupuolisiin (transgender) ja queeriin tai seksuaalisuuttaan tai sukupuoli-identiteettiään pohtiviin (questioning) (Kia ym. 2016; Smolle & Esovall 2021). Logie ja kumppanit (2015) ovat puolestaan käyttäneet LGBQQ-kirjainyhdistelmää, jossa queer ja questioning ovat erotettu toisistaan, eikä transsukupuolisiin viittaavaa t-kirjainta ole sisällytetty määritelmään. Heidän tutkimuksensa keskittyy ainoastaan seksuaalivähemmistöön liittyvään aiheeseen. De Jongin (2015) tutkimuksessa hyödynnetään sukupuolen moninaisuuden käsitettä, jolla viitataan sukupuoleen jatkumoa erilaisille identiteeteille ja niiden kyseenalaistamiselle. Söderström (2024) on hyödyntänyt queer-määritelmää, jolla hän tarkoittaa sukupuolta ja seksuaalisuutta, joka ei noudata cis-sukupuolen tai heteroseksuaalisuuden normatiivisuutta eli näiden pitämistä oletettuina, normaalimpana ja luonnollisempana kuin muita seksuaalisuuden ja sukupuolen muotoja. Osa aineistosta keskittyy sateenkaariperheisiin. Määritelmällä tarkoitetaan perhettä, jossa yksi tai useampi vanhemmista kuuluu seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön (Kylmä ym. 2021, 119; Tuovila ym. 2018, 349). Kerppola kumppaneineen

on (2019, 2020) käyttänyt LGBTQ-parents-määritelmää, jolla viitataan homoksi, lesboksi, biseksuaaliksi, transsukupuoliseksi tai queeriksi identifioituvia vanhempia.

2.2 Vähemmistöstressi

Vähemmistöstressiteorian on kehittänyt Ilan H. Meyer. Ennen itse teorian julkaisua Meyer (1995) tutki vähemmistöstressin ja mielenterveyden yhteyttä homomiesten keskuudessa. Hän määritteli vähemmistöstressin kiinnittyvän yhteiskuntaan, jossa seksuaalivähemmistöön kuuluvien stigmatisointi aiheuttaa heille jatkuvaa stressin kokemusta. Tutkimuksessa havaittiin homofobian, stigman sekä syrjinnän ja väkivallan kokemusten olevan yhteydessä koettuun stressiin. Tutkimus viittasi vähemmistöstressin olevan yhteydessä kaksin- tai jopa kolminkertaiseen korkeatasoisen ahdistuksen riskiin. Vaikka tutkimus ei paljastanut yhteyksien suuntaa, Meyer piti todennäköisempänä vähemmistöstressin vaikutusta mielenterveyteen kuin toisin päin. Meyerin mukaan vähemmistöstressin ajatusta voidaan soveltaa myös muiden vähemmistöjen tarkasteluun. Vähemmistöstressin jatkotutkimukselle nähtiin tarvetta. (Mt.)

Meyerin kehittämä vähemmistöstressiteoria julkaistiin vuonna 2003. Teorian tarkoituksena oli selittää, miksi seksuaalivähemmistöön kuuluvilla esiintyy enemmän mielenterveydenhäiriöitä kuin heteroseksuaaleilla. Toisin kuin aiemmassa vuoden 1995 tutkimuksessa, tässä tarkasteltiin homomiesten lisäksi lesboja ja biseksuaaleja eli ”LGBs” (lesbian, gay men and bisexuals). Teoriassa tuodaan esiin, kuinka sosiaalinen ympäristö, rakenteet ja yksilön aiemmat kokemukset saattavat vaikuttaa vähemmistön edustajan käyttäytymiseen sekä siihen, kuinka hän suhtautuu itseensä ja omaan identiteettiinsä. Meyer jakoi stressitekijät distaalisiin ja proksimaalisiin. Distaalisia tekijöitä ovat kokemukset väkivallasta ja syrjinnästä sekä erilaiset asenteet ja ennakkoluulot. Syrjintä voi ilmetä esimerkiksi vihapuheen, uhkailun ja lainsäädännön tasoilla. Distaaliset stressitekijät määritellään objektiivisiksi olosuhteiksi ja tapahtumiksi. Objektiiviset distaaliset stressitekijät ovat ulkoisten prosessien tuottamia, eikä vähemmistöön kuuluvan yksilön ominaisuudet, kuten resilienssi, juurikaan vaikuta mahdollisuuksiin selviytyä niiden kanssa. Proksimaaliset stressitekijät ovat seurausta distaalisisista tekijöistä. Ne ovat subjektiivisia ja liitoksissa yksilön identifioitumisen kanssa. Eri vähemmistöidentiteetit tuottavat siis erilaisia vaikutuksia riippuen niiden sosiaalisista ja yksilön itsensä antamista merkityksistä. Meyerin mukaan distaaliset stressitekijät ja yksilön aiemmat kokemukset voivat johtaa siihen, että vähemmistöön kuuluva henkilö alkaa olettamaan tai pelkäämään syrjinnän tai väkivallan kohteeksi joutumista. Myös oman identiteetin peitteleminen ja negatiivisten asenteiden sisäistäminen eli sisäistetty homofobia ovat mahdollisia seurauksia. (Meyer 2003.) Sisäistetyistä homofobiasta on käsitelty myös sisäistetyn itsesyrjinnän käsitteellä (Jaskari &

Keski-Rahkonen 2021). Sisäistettyä homofobiaa on mahdollista kokea, vaikka yksilö olisi hyväksynyt oman vähemmistöasemansa tai aiemmat haitalliset tapahtumat eivät olisi suoraan kohdistuneet itseensä. Sitä voi kokea myös, vaikka vähemmistöön kuuluva peittelisi omaa identiteettiään. Vähemmistöidentiteetin salaaminen voi aiheuttaa terveydellisiä haittoja, heikentää itseään suojaavia tekijöitä ja estää yksilöä saamasta identiteettiin perustuvan yhteisön tukea. (Meyer 2003.) Ulkopuolelta saatu tuki oman vähemmistöaseman hyväksymisessä ja erilaisten yksilöllisten suojakeinojen vahvistaminen voivat olla merkityksellisiä taistellessa yksilötason stressitekijöitä vastaan (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021, 1786).

Meyerin (2003) teoria pohjautuu tutkimustietoon, jonka mukaan mielenterveyden häiriöt ovat yleisempiä seksuaalivähemmistöön kuuluvilla kuin heteroseksuaaleilla. He ovat esimerkiksi alttiimpia ajattelemaan itsemurhaa. Meyerin mukaan seksuaalisen suuntautumisen tunnistamiseen ja niin sanotusti ”kaapista ulostulemiseen” liittyy itsetutkistelua ja -määrittelyä, mikä saattaa johtaa myös mielenterveyteen liittyvien haasteiden tarkkaan tunnistamiseen ja avoimuuteen tutkimukseen vastaamisessa. Meyer toteaa, että sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset sekä päättäjät voivat vaikuttaa vähemmistöstressin aiheuttamaan mielenterveyden haasteiden kohenevaan riskiin ainoastaan tiedon ja ymmärryksen avulla. Tutkimustulokset ja teoriapohja ovat siis merkittäviä rakenteellisella ja vaikuttamisen tasolla. Meyer muistuttaa lisäksi siitä, että vähemmistöön kuuluvilla on myös yksilöllisiä keinoja käsitellä stressitekijöitä ja selviytyä niiden kanssa. Toisaalta tämä näkökulma voi johtaa siihen, että selviytymiskykyä odotetaan vähemmistöön kuuluvilta ja haasteiden kanssa selviytymisessä epäonnistuminen nähdään yksilön syynä. Stressitekijöiden vähentäminen vaatii distaalisten ja proksimaalisten seurausten tunnistamista sekä interventioiden kohdentamista yksilöllisellä ja rakenteellisella tasolla. (Mt.) Palveluissa rakenteelliset muutokset voivat kohdentua esimerkiksi sukupuolitettujen WC-tilojen mahdollistamiseen ja lomakkeissa olevien kahden sukupuolivaihtoehdon laajentamiseen (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021, 1783).

Iso osa suomalaisista kokee vähemmistöstressiä. Tämän vuoksi myös sen tunnistaminen ja vaikutus terveyteen ovat tärkeitä elementtejä etenkin terveysalan, mutta myös sosiaalialan, ammattilaisten työssä. Vähemmistöstressistä aiheutuvia haitallisia terveysvaikutuksia voivat olla muun muassa masennus ja ahdistuneisuushäiriöt, itsetuhoisuus, syömishäiriöt, päihdehäiriöt ja stressihäiriöt sekä erilaiset fyysiset sairaudet. Useaan eri vähemmistöön kuulumisen saattaa korostaa näiden terveysvaikutusten ilmenemistä. Terveysvaikutusten lisäksi ammattilaisten on tärkeää tiedostaa omat arvot, tiedon aukot ja asenteet, jotka voivat johtaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvan asiakkaan syrjintään palvelussa. Proksimaaliset stressitekijät saattavat estää asiakasta hakeutumasta palvelun piiriin. (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021, 1781–1785.)

Meyerin teoriaan liittyy omat haasteensa ja rajoituksensa. Teoria ei ole pystynyt sellaisenaan selittämään esimerkiksi kohortin ja sukupolven merkitystä vähemmistöstressin kokemuksissa. Se selittää lesbojen, homojen ja biseksuaalien vähemmistöstressiä sekä sen aiheuttamia terveysvaikutuksia. Teoria ei selitä muiden ihmisen ominaisuuksien tai muiden samanaikaisten vähemmistöasemien vaikutuksia koettuun vähemmistöstressiin. (Meyer 2003.) Näiden lisäksi teoriaa on sovellettu pääasiassa länsimaisessa kontekstissa. Maailmassa on teorian kehittämisen jälkeen tapahtunut merkittäviä muutoksia vähemmistöjen oikeuksissa ja yleisessä ilmapiirissä. Näkökulma auttaa kuitenkin edelleen tänäkin päivänä selittämään terveyden ja hyvinvoinnin eroja vähemmistöön kuuluvien ja muiden ihmisten välillä. (Frost & Meyer 2023.)

Rivas-Koehl kollegoineen (2023) on tarkastellut vähemmistöstressiteoriaa intersektionaalisen, ajallisen ja yhteiskunnallisen näkökulman kautta. Tutkijoiden muodostama malli sisältää Meyerin mallin osa-alueet, mutta siihen on lisäksi sisällytetty alkuperäisestä teoriasta puuttuvia tekijöitä. Temporal intersectional minority stress model (TIMS) kuvaa sitä, kuinka aika ja yhteiskunnalliset tekijät ja yksilön muut identiteettiasemat ovat yhteydessä vähemmistöstressiin. Mallissa huomioidaan Meyerin tarkasteleman seksuaalisen identiteetin kautta olevan vähemmistöaseman lisäksi historiallinen, ontologinen ja sukupolven muodostama aika. TIMS-mallin avulla vähemmistöstressiä voidaan tulkita sidottuna käsillä olevaan aikaan ja sen tuomaan muutokseen. Lisäksi siinä ymmärretään heteronormatiivisuuden- ja cismormatiivisuuden, ableismin ja rasismin kaltaisten ilmiöiden asettavan ihmisiä marginalisoituun asemaan heidän identiteettinsä perusteella. Intersektionaalisen tarkastelun avulla voidaan tunnistaa, kuinka usean identiteetin johdosta marginalisoidussa asemassa oleva henkilö kokee vähemmistöstressiä. Erilaisten identiteettien yhdistelmät muodostavat erilaisia asemia ihmisille. Yksilön kuuluessa useaan vähemmistöön, hänen tilanteensa ja vähemmistöstressin kokemuksensa ovat erilaiset kuin henkilöllä, joka kuuluu marginaaliin yhden identiteetin johdosta. Mallin kehittäjien mukaan palveluntarjoajien tulisi tunnistaa intersektionaalisuuden ja ajallisuuden ilmiöt työskennellessään vähemmistöön kuuluvien kanssa. (Mt.)

Toomey (2021) on soveltanut Meyerin teoriaa tuomalla esiin transnuorten hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä. Toomeyn vähemmistöstressin sovelluksessa kiinnitetään huomiota aiemman teoriapohjan lisäksi koettuun dysforiaan sekä mahdollisuuksiin hyödyntää terveydenhuollon palveluja. Sukupuolidysforialla Toomey tarkoittaa henkilön todellisen sukupuoli-identiteetin sekä sen ilmaisun olemista ristiriidassa hänen fyysisen anatomiansa kanssa. Sukupuolidysforiaa voi aiheuttaa myös se, jos sukupuolta ei yleisesti tunnusteta tai vahvisteta. Tunnustaminen voi ilmetä esimerkiksi sen kautta, millaisia pronomineja sisällytetään puheeseen ja mitä nimeä muut käyttävät henkilöstä. (Mt.)

3. Tutkimuksen toteutus

3.1 Tutkimusmenetelmä

Tämä tutkielma on narratiivinen kirjallisuuskatsaus, jolla pyritään laajentamaan olemassa olevaa tietoa edustavan aineiston avulla. Kirjallisuuskatsauksessa uutta tietoa tuotetaan tarkastelemalla ja yhdistelemällä aiempien tutkimusten tuloksia ja havaintoja. (Vilkkä 2023, luku 1). Tekemäni analyysi on aineistolähtöistä, jolloin analysoitavat yksiköt eivät ole ennalta määriteltyjä ja ne valitaan vastaamaan tutkimuksen tarkoitusta. Aiemmat havainnot, tiedot ja teoriat eivät ohjaa aineistolähtöisen analyysin tekoa tai sen tuottamia tuloksia. Kirjallisuuskatsaukseen kuuluu yleisesti johdanto, teoriaosuus, tutkimuksen menetelmiä, tehtävää ja tavoitteita raportoiva osuus, menetelmäosa, tulosluku ja lopun pohdinta. Johdannon tarkoituksena on saattaa lukija aiheeseen sekä tutkimuksen teon perusteluihin ja tarkoitukseen. Teoriaosuudessa esitellään tutkimustehtävän kannalta olennaista teoreettista perustaa ja määritellään keskeiset käsitteet. Tämän jälkeen esitellään tarkemmin tutkimuksen tarkoitusta, rajausta ja menetelmiä, joiden avulla tutkimus on toteutettu. Seuraavaksi tulosluvussa esitellään nimensä mukaisesti saadut tulokset. Lopun pohdinnassa käsitellään tutkimuksen eettisyyttä ja tulosten suhdetta muuhun tietoon. Näiden lisäksi nimiösivu, tiivistelmä, sisällysluettelo, lähteet ja liitteet kuuluvat osaksi tutkielman sisältöä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, luvut 4 ja 7.)

3.2 Tutkimuksen tavoite

Tarkoitukseni on selvittää, millaista osaamista sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset tarvitsevat kohdatessaan sateenkaariasiakkaita palveluissa. Tarkastelen osaamista ammatillisesta näkökulmasta, mutta moni tutkielman tuloksista on liitettävissä myös yleisesti sateenkaari-ihmisten kohtaamiseen. Tavoitteenani on lisäksi selvittää, millaisia kokemuksia alan ammattilaisilla ja sateenkaariasiakkailta on palvelutilanteista ja osaamisen osa-alueiden näyttäytymisestä. Vastaan näihin tutkimuskysymyksiini avulla, joita käsittelem kussakin tulokappaleen teemaosiossa rinnakkain.

Tutkimuskysymykset ovat:

Millaista osaamista sateenkaariasiakkaiden kohtaaminen vaatii sosiaali- ja terveysalan ammattilaisilta?

Millaisia kokemuksia ammattilaisilla ja asiakkailta on näistä kohtaamisista?

3.3 Aineiston kuvaus ja analyysi

Aineiston keruu oli monivaiheinen ja useaan kertaan muuttuva prosessi, joka alkoi Suomessa tehtyjen sosiaalityön tutkimusten etsimisestä. Tutkimusten rajallisuuden vuoksi laajensin hakua koko sosiaalialalle ja lopulta myös terveysalalle. Keräämäni aineisto oli tässä vaiheessa terveysalaan painottuva ja etenkin sosiaalityön tutkimustulokset jäivät vähäisiksi. Halusin tuoda opiskelemani sosiaalityön tuloksia näkyvämmäksi, joten laajensin hakua kansainvälisesti tehtyyn tutkimukseen. Päätin haun, kun olin määrällisesti ja sisällöllisesti saanut mielestäni riittävästi tietoa ja kun samat tutkimustulokset alkoivat toistua.

Suoritin hakua Treposta, Andorista, Heldasta, Google Scholarista, ProQuestista, Research Gatesta sekä Journalista. Lisäksi hain tieteellisiä julkaisuja ammatillisista lehdistä. Näitä olivat lääketieteellinen Duodecim, Psykologia-lehti ja Janus, joka on sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti. Hyödynsin myös jo löytämieni tutkimusten sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä käsittelevien pro gradu -tutkielmien lähdeluetteloja. Katsoin lisäksi Sateenkaariperheet.fi-sivustolta tehtyjä tutkimuksia sateenkaariaiheesta. Tiesin entuudestaan tutkijoita, jotka ovat tarkastelleet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön liittyviä aiheita, joten hain julkaisuja myös heidän nimillään. Hakua tehdessäni käytin erilaisia käsitteiden yhdistelmiä ja muotoja. Suomen kielellä hain esimerkiksi ”(sosiaali* OR tervey*) AND (sateenkaar* OR seksuaali- ja sukupuolivähemmistö*)”. Englannin kielellä käytin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön viitattaessa kirjainyhdistelmää LGBT*, ”queer” sekä ”gender and sexual minority”. Haun yhdistelminä toimivat muun muassa ”social work AND (LGBT* OR queer)” ja ”(social service OR health service) AND (queer OR LGBT*)”.

Valintakriteereinä olivat 2015 vuonna tai sen jälkeen julkaiseminen, vertaisarviointi, suomen tai englannin kielisyys sekä tutkimuskysymyksiin ja tutkimuksen tavoitteisiin vastaaminen. Pysin rajaamaan aineiston uuteen tietoon perustuvaksi, koska esimerkiksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvat yleiset asenteet ja lailliset oikeudet sekä yleinen identiteettien moninaisuuden tunnistaminen ovat ajassa nopeasti muuttuvia. Yhdeksi julkaisuksi valikoitui väitöskirja (Söderström 2024), vaikka väitöskirjoja ei useinkaan käytetä kandidaatin tutkielmien aineistona. Tämä julkaisu kuitenkin soveltui erittäin hyvin osaksi aineistokokonaisuutta ja edusti Suomessa tehdyn sosiaalityön tutkimuksen näkökulmaa.

Aineistooni valikoitui 11 vertaisarvioitua tieteellistä julkaisua. Niistä seitsemän on tehty Suomessa (Huuska 2020; Kerppola ym. 2019; Kerppola ym. 2020; Kylmä ym. 2021; Söderström 2024; Tuovila

ym. 2018; Väisänen 2020). Kahdessa näistä (Kerppola ym. 2019; Kerppola ym. 2020) on esitelty saman väitöskirjatutkimuksen tuloksia. Rajauksellisista syistä päätin tarkastella väitöskirjan sijaan vertaisarvioitujen tutkimusartikkelien esittelemiä tuloksia siitä. Vaikka tutkimus on sama, artikkeleissa on esitelty eri tuloksia. Kansainväliset julkaisut ovat tehty Ruotsissa (Smolle & Espvall 2021), Yhdysvalloissa (de Jong 2015) ja Kanadassa (Kia ym. 2016; Logie ym. 2015). Tarkemmat tiedot aineistoon valikoituneiden julkaisujen toteutustavoista ja tuloksista ovat nähtävillä tutkielman lopussa (Liite 1).

Tutkielmani analyysitavaksi valikoitui temaattinen analyysi. Teemoittelun avulla voidaan ryhmitellä aineistoa siinä esiintyvien aihepiirien mukaisesti. Aineistosta on tarkoituksena löytää kutakin teemaa käsitteleviä näkemyksiä. Itsenäiset toisistaan erottuvat teemat muotoutuvat tutkijan tulkinnan myötä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, luku 4.) Lukiessani huomasin, että aineistossa toistui saman tyyliä aihealueita, jotka olivat yhdisteltävissä toisiinsa. Uudet tulokset laajensivat ja muokkasivat osittain alkuperäisiä teemoja.

Ensimmäisenä käsittelemääni tiedollisten valmiuksien ja ammatillisen kehityksen teeman aiheita käsiteltiin kaikissa kansainvälisissä julkaisuissa ja viidessä suomalaisessa julkaisussa (Kerppola ym. 2019; Kerppola ym. 2020; Kylmä ym. 2021; Söderström 2024; Väisänen 2020). Puhetapojen ja käytettyjen määritelmien teemaan valikoitui kuuden suomalaisen (Huuska 2020; Kerppola ym. 2019; Kerppola ym. 2020; Kylmä ym. 2021; Söderström 2024; Väisänen 2020) ja kolmen kansainvälisen (de Jong 2015; Kia ym. 2016; Smolle & Espvall 2021) aineiston tuloksia. Kolmannessa käsittelyn ja suhteuttamisen teemassa on hyödynnetty viiden suomalaisen (Huuska 2020; Kerppola ym. 2019; Kerppola ym. 2020; Söderström 2024; Väisänen 2020) ja kolmen kansainvälisen (de Jong 2015; Logie ym. 2015; Smolle & Espvall 2021) aineiston sisältöjä. Viimeisen eli turvallisuuden ja luottamuksen teemakokonaisuuden näkökulmaa tarkasteltiin kuudessa suomalaisessa (Huuska 2020; Kerppola ym. 2019; Kerppola ym. 2020; Söderström 2024; Tuovila ym. 2018; Väisänen 2020) ja kolmessa kansainvälisessä (de Jong 2015; Kia ym. 2016; Smolle & Espvall 2021) julkaisussa. Teemoissa esitellyt osaamisalueet ovat osittain yhteydessä toisiinsa.

4. Sateenkaariasiakkaiden ammatillinen kohtaaminen

4.1 Tiedolliset valmiudet ja ammatillinen kehitys

Aineistossa nousi esiin erilaisia sateenkaariasiakkaiden erityisiä tarpeita, joihin vastaamiseksi tarvitaan tiedollista osaamista. Erityisten tarpeiden huomioimisen on todettu lisäävän sateenkaariasiakkaiden osallisuutta palveluissa (Kerppola ym. 2020, 45). Asiakkaat toivoivat, etteivät itse joutuisi olemaan tiedonlähteenä sateenkaariasioissa, mutta eivät myöskään odottaneet ammattilaisten omaavan yksityiskohtaista tietoa erityisistä tarpeista (Kerppola ym. 2019, 6). Kia kollegoineen (2016, 820) ehdottaa, että sateenkaariasiakkaiden erityisiin oikeuksiin ja tarpeisiin liittyvän tiedon kerryttämisessä voisi hyödyntää seksuaali- ja sukupuolivähemmistön yhteisön toimijoita.

Palvelujen ympäristöön liittyen huomioitavia tarpeita ovat muun muassa sukupuolineutraalit wc-tilat (Kerppola ym. 2019, 5; Söderström 2024, 88) sekä useammalle kuin kahdelle vanhemmalle istumapaikan mahdollistaminen (Kerppola ym. 2019, 5). Söderströmin (2024, 88) tutkimuksessa pakolaistaustaiset transihmiset toivoivat sosiaalityöntekijän olevan tietoinen sukupuolenkorjaushoitoihin pääsemisen haasteista voidakseen tarjota asiakkaalle tukea ja pyrkiä vaikuttamaan hoitoihin pääsemiseen. Kylmän ja kumppaneiden (2021, 118) tutkimuksessa nousi esiin asiakkaan toive siitä, että neuvolan henkilökunta olisi tietoinen isyyden tunnustamisen juridisista menettelyistä. Ammatilaisilta ei toivottu ainoastaan tiedon omaamista itsellään, vaan myös sateenkaariasiakkaiden oikeuksien ja syrjintään liittyvän lainsäädännön tiedottamista muille palvelun asiakkaille (Söderström 2024, 111, 133). De Jongin tutkimukseen osallistuneet (2015, 251) koulun sosiaalityöntekijät olivat valmiita esimerkiksi puhumaan luokissa ja järjestämään mahdollisuuksia keskustella sateenkaarevuudesta vertaisten kanssa.

Ammattilaisella tulee olla tietoa myös sateenkaariasiakkaille suunnatuista palveluista, kuten vertaistukiryhmistä ja yhdistyksistä (Kerppola ym. 2020, 45–46) sekä sateenkaarevuuden vaikutuksesta palveluun esimerkiksi tilanteessa, jossa haavoittuvassa asemassa olevan sateenkaariasiakkaan akuutti tilanne vaatii priorisointia (Söderström 2020, 112–113). Haavoittuvaksi asemaksi voidaan katsoa esimerkiksi kuuluminen samanaikaisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön sekä turvapaikanhakijoiden joukkoon (Söderström 2024). Haavoittuvassa asemassa olevan sateenkaariasiakkaiden tunnistaminen voi vaatia työntekijältä tarkkaavaisuutta, jos asiakas ei itse kerro vähemmistöasemastaan. On kuitenkin tärkeää tiedostaa, että tunnistamisen liittyä

stereotypisoimisen vaara, kuten tietynlaisten piirteiden ja pukeutumisen liittäminen vähemmistöidentiteettiin (Smolle & Espvall 2021, 528; Söderström 2024, 112–115).

Erityiskysymysten tiedostaminen ja huomiointi on tärkeää hyväksi määritellyssä ammatillisessa kohtaamisessa. (Väisänen 2020, 243–247.) Ammatillainen tarvitsee tietoa sateenkaariasiakkaan elämään vaikuttavista normatiivisista rajoista voidakseen auttaa niihin liittyvissä haasteissa (Söderström 2024, 176). Logien ja kumppaneiden (2015) tutkimuksessa havaittiin, että osa sosiaalityön opiskelijoista ja vastavalmistuneista ei tunnistanut monimuotoisuuden ja seksuaalivähemmistöön kuulumisen luomia haasteita asiakkaan elämässä. Opiskelijat toivoivat omaavansa enemmän tietoa sateenkaari-ihmisten kohtaamista haasteista, oikeanlaisesta terminologiasta sekä tavoista tukea asiakkaita aiheen osalta. (Mt., 320–321.) Myös de Jongin (2015, 252) tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät toivoivat lisää tietoa ja koulutusta seksuaali- ja sukupuolivähemmistön aiheista. Söderströmin (2024) haastattelemista sosiaalityöntekijöistä kenenkään opinnoissa ei käsitelty sateenkaarevuutta. Tutkimuksen mukaan monet sosiaalityöntekijät olettivat asiakkailta hetero- ja cisnormatiivisuutta (Mt., 110, 181.)

Perheille suunnattuja terveydenhuollon palveluja on kritisoitu siitä, että niissä ohjaukseen osallistuvien on oletettu olevan heteroita. Palveluiden sisältäessä normatiivisia oletuksia ne kiistävät sateenkaariasiakkaiden oikeuden ja yleisesti olemassa olemisen (Kylmä ym. 2021, 127–128). Kerppolan ja kumppaneiden (2019) tutkimuksen tulokset tukivat aiempia tuloksia terveydenhuoltojärjestelmän heteronormatiivisuudesta ja ammattilaisten negatiivisista asenteista. Tutkimukseen osallistuneet sateenkaariasiakkaat toivoivat, etteivät ammattilaiset tekisi heistä olettamuksia. (Mt., 6.) Söderströmin (2024, 106) mukaan asiakkaan toiveita tulisi kysyä suoraan, eikä olettaa seksuaalisuuden tai sukupuolen viittaavan tietynlaisiin toiveisiin. Sateenkaariperheeseen kuuluvat haluavat yleensä tulla kohdatuksi samaan tapaan kuin muutkin asiakkaat (Kylmä ym. 2021, 128), eivätkä ainoastaan seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuolen kautta (Kerppola ym. 2020, 45).

Kerppolan ja kumppaneiden (2020, 46) tutkimuksessa nousi esiin sateenkaariasiakkaiden kokemukset ammattilaisten negatiivisista asenteista, joiden arvioitiin johtuvan tiedon puutteesta. De Jongin (2015) tutkimuksessa osan sosiaalityöntekijöiden uskomukset, asenteet ja uskonnollinen vakaumus vaikuttivat heidän näkemyksiinsä sukupuolen moninaisuudesta. Moninaisuuden ajateltiin johtuvan esimerkiksi aiemmasta kaltoinkohtelusta. Uskonnollisella vakaumuksella perusteltiin sitä, ettei sukupuolen moninaisuutta voida hyväksyä. (Mt., 250–253.) Omien asenteiden ja olettamusten tunnistaminen onkin tärkeää sosiaali- ja terveystalouden ammattilaisen työssä (Kia ym. 2016, 818; Kylmä ym. 2021, 128; Väisänen 2020, 253–254).

4.2 Puhetavat ja käytetyt määritelmät

Edellisessä kappaleessa käsitellyn tiedon merkitys korostui aineistossa ammattilaisten puheen sisältäessä haitallisia termejä (Kia ym. 2016, 818) sekä seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen sekoittumista toisiinsa (de Jong 2015, 250–253; Smolle & Espvall 2021, 528). De Jong (2015, 247) on painottanut näiden kahden identiteetin erottamisen tärkeyttä. Aineistossa ehdotetaan, että ammattilainen voi kysyä asiakkaalta, millä pronomineilla tai termeillä hän toivoisi itseään kutsuttavan (Kerppola ym. 2019, 3–5; Kia ym. 2016, 819; Kylmä ym. 2021, 128; Söderström 2024, 107–108). Kerppolan ja kumppaneiden (2020, 46) tutkimuksessa sateenkaariasiakas kertoi tilanteesta, jossa hänen vanhemmuuteensa viittaavan määritelmän toivetta oli kysytty. Smollen ja Espvallin (2021) tutkimuksen haastatteluun vastanneista sosiaalityöntekijöistä kukaan ei kysynyt asiakkailta heidän pronomineistaan, vaikka suurin osa ajatteli sen olevan tarpeellista. Työntekijät pyrkivät kuitenkin muotoilemaan kysymyksensä niin, etteivät ne sulkisi vastausvaihtoehtoja, kuten erilaisia perhemuotoja (Mt., 530–531.) Kylmän ja kumppaneiden (2021, 117) asiakaskertomuksessa tuotiin esiin tilanne, jossa terveysalan ammattilaiset ovat käyttäneet sukupuolineutraalia sanastoa.

Aineistossa puhetapoihin ja käytettyihin määritelmiin sisältyi normatiivisia käsityksiä (de Jong 2015; Kerppola ym. 2020; Kia ym. 2016; Smolle & Espvall 2021; Söderström 2024). Puheen lisäksi lomakkeet sisälsivät normatiivisuutta. Normatiivisuus voi näyttäytyä perheiden, sukupuolten ja seksuaalisuuden vastausvaihtoehdoissa, joita pidetään yleisesti totuttuina ja oletettuina. (Kerppola ym. 2019, 6.) Kerppolan ja kumppaneiden (2020, 46) tutkimuksessa haastatellut sateenkaariperheen vanhemmat kertoivat, että neuvolapalvelun lomakkeen sukupuolivaihtoehdot rajoittuivat miehen ja naisen sukupuoliin, eivätkä näiden kategorioiden ulkopuolelle jäävät vanhemmat siten tulleet tunnistetuiksi. Kerppolan ja kumppaneiden (2019) tutkimuksessa sateenkaariperheiden vanhemmat toivat esiin huoltaan siitä, tunnistavatko ammattilaiset heidät pätevinä ja yhdenvertaisina vanhempina. Puhetavat olivat tapa ilmaista tätä tunnistamista. Eräs haastateltavista kertoi tilanteesta, jossa ammattilainen oli kysynyt, kumpi vanhemmista on sateenkaariperheen äiti. Kysymyksenasettelu johdatteli vain toisen vanhemman mahdollisuuteen olla lapsen äiti. (Mt., 4–5.) Samalla siinä suljettiin pois mahdollisuus useampaan kuin kahteen vanhempaan. Huuskan (2020, 258) mukaan sanavalinnat voivat toimia myöskin keinona normalisoida vähemmistöön kuulumista.

Söderströmin (2024) tutkimukseen osallistuneista sosiaalityöntekijöistä lähes kaikki puhuivat haastatteluissa sateenkaarevista ihmisistä suvaitsevaiseen sävyyn. Ammattilaisen puheen ei tulisi sisältää oletuksia seksuaalisesta suuntautumisesta, suhdemuodoista tai sukupuolesta. Lisäksi on

tärkeää, etteivät ammattilaiset sisällytä keskusteluun ja aiheen käsittelyyn arvottamista. (Väisänen 2020, 248.)

4.3 Käsittely ja suhteuttaminen

Aineistossa nousi esiin ammattilaisten tapoja suhtautua asiakkaan sateenkaarevuuteen ja käsitellä aihetta. Käsittelyllä viitataan tässä siihen, kuinka asiakkaan sateenkaarevuudesta keskustellaan ja miten ammattilainen reagoi sen ilmenemiseen. Suhteuttamisella tarkoitetaan, ettei sateenkaarevuutta korosteta tarpeettomasti, muttei toisaalta myöskään jätetä käsittelemättä tilanteessa, jossa se on tarpeellista.

Söderströmin (2024) tutkimukseen osallistuneista sosiaalityöntekijöistä osa koki sateenkaarevuuden puheeksi ottamisen haasteellisenä. Tämä saattaa johtua ammattiin tai kulttuuriin liittyvistä puhetavoista, jotka eivät sisällä sateenkaarevaa keskustelua ja joiden rakenteet ovat normatiiviset. Myös sateenkaarevuuden yliseksualisoiminen oli yksi syy aiheen puheeksi ottamisen haasteiden taustalla. Puhumattomuudella kuitenkin vahvistetaan normatiivisuutta. (Mt., 189–193.) Osa aineiston tutkimuksiin osallistuneista ammattilaisista ajatteli, että asiakas saattaisi kokea aiheesta kysymisen epäsoveliaaksi (Logie ym. 2015, 320; Smolle & Espvall 2021, 528; Söderström 2024, 116–117). Sateenkaarevuuden esille ottaminen voi kuitenkin olla erittäin merkityksellistä palvelun näkökulmasta. Söderströmin (2024, 112–115) tutkimuksessa sillä saattoi olla vaikutusta turvapaikkapäätöksiin. Myös Smollen & Espvallin (2021, 528–529) tutkimuksen mukaan sateenkaarevuuden täytyy usein tulla esiin, jotta asiakkaiden erityisiin tarpeisiin voidaan vastata (ks. tässä tutkielmassa 4.1 Tiedolliset valmiudet ja ammatillinen kehitys).

Söderströmin (2024) mukaan sateenkaarevuuden puheeksi ottamisen vastuuta ei tulisi jättää asiakkaalle, vaan työntekijän tulee mahdollistaa kertomiselle tilaisuus. Välittäminen, asiakaslähtöisyys, turvallisen tilan mahdollistaminen, riittävä aika, syrjimätön asenne ja luottamus edistävät asiakkaan mahdollisuutta kertoa seksuaalisuudestaan tai sukupuolestaan. Lisäksi työntekijän kertominen omasta suhteesta sateenkaarevuuteen kavensi tutkimuksen mukaan kuilua työntekijän ja asiakkaan välillä. Tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät käyttivät kuitenkin mieluummin ammatillisia keinoja ja suhtautuivat omista lähtökohdista kertomiseen ristiriitaisin mielin. (Mt., 87–139.)

Kerppolan ja kumppaneiden (2020, 47) tutkimuksessa havaittiin, että lähes kaikki osallistujat halusivat kertoa seksuaalisesta suuntautumisestaan tai sukupuolestaan ammattilaiselle. Myös Söderströmin (2024) tutkimukseen osallistuneista asiakkaista osa halusi varmistaa mahdollisuuden

kertoa asioistaan vastaavalle työntekijälle kuuluvansa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön. Tutkimukseen osallistuneet kokivat, että sateenkaarevuudesta kertominen työntekijälle heti työskentelyn alussa edistää turvallista suhdetta työntekijän kanssa. (Mt., 113.) Pelko ja jännitys voivat kuitenkin vaikuttaa haluun tai pystyvyyteen kertoa työntekijälle omasta seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuolesta. Tutkimuksiin osallistuneet sateenkaariasiakkaat kokivat epävarmuutta siitä, kuinka ammattilaiset suhtautuisivat heidän vähemmistöasemaansa (Kerppola ym. 2020, 47; Söderström 2024, 128–129). Kerppolan ja kumppaneiden (2019, 6) tutkimuksessa asiakkaat toivoivat, etteivät ammattilaiset tuomitsisi tai korostaisi heidän sukupuoltaan tai seksuaalista suuntautumistaan tarpeettomasti. Osalla asiakkaista oli kokemuksia hyväksytyksi tulemisesta, mutta jotkut olivat joutuneet puolustamaan sateenkaarevuuttaan palvelutilanteessa (Kerppola ym. 2020, 45, 47).

Asiakkaan kertoessa sateenkaarevuudestaan, työntekijän voi olla haastavaa ottaa tietoa yllättäen vastaan ja hän voi kokea keinottomuutta tilanteessa (Söderström 2024, 120). Logien ja kumppaneiden (2015) tutkimuksessa sosiaalityön opiskelijat ja vastavalmistuneet kokivat keinottomuutta ja ahdistuneisuutta harjoittelutilanteessa, jossa asiakasta näyttelevä kertoi kuuluvansa seksuaalivähemmistöön. Osa tutkimukseen osallistuneista koki tilanteen yllättävänä. Tietoon pyrittiin reagoimaan tilanteeseen sopimalla tavalla. Osallistuneet pyrkivät piilottamaan omaa yllättyneisyyttään ja viestimään tuomitsemattomuutta sekä turvallisuutta. Yllättyneisyyden voidaan tulkita johtuvan oletuksista asiakkaan seksuaalisesta suuntautumisesta. (Mt., 318–322.)

Söderströmin (2024) tutkimuksessa tuotiin esiin sosiaalityöntekijöiden oma sateenkaarevuus ja sen vaikutukset asiakassuhteeseen. Sateenkaarevan työntekijän ajateltiin olevan normatiivisuutta edustavia työntekijöitä ymmärtäväisempiä ja heidän reaktioidensa uskotaan olevan neutraalimpia. Tutkimukseen osallistuneet kertoivat tilanteista, joissa työntekijä oli suhtautunut kummaksuen ja huvittuneena sateenkaariaiheeseen. Jotkut työntekijät saattavat selittää asiakkaan elämäntapahtumia, kuten kiusaamista ja välirikkoja, sateenkaarevuudella. (Mt., 120–180). Siitä ei kuitenkaan tulisi tehdä selittävää tekijää esimerkiksi haasteille asiakkaan elämässä, eikä ole tarpeen keskittyä käsittelemään sateenkaarevuuteen liittyvää aihetta, joka ei todellisuudessa huoleta asiakasta itseään (Huuska 2020, 271; Väisänen 2020, 249). Esimerkiksi erojen syyksi saatetaan nimetä seksuaalinen suuntautuminen, sukupuoli tai normatiivisesta poikkeava suhdemuoto, vaikka ne todellisuudessa ovat harvoin johtaneet eroon (Väisänen 2020, 253). De Jongin tutkimuksessa (2015, 250) sosiaalityöntekijä tunnisti, ettei sukupuolen moninaisuus itsessään johda suoraan ongelmiin tai ole välttämättä haaste ollenkaan. Söderströmin (2024) tutkimuksessa haastateltava kertoi tilanteesta, jossa sosiaalialan ammattilainen oli vähätelty sateenkaarevuuteen liittyvää tilannetta, vaikka asiakas olisi tarvinnut

työntekijän apua sen käsittelyyn. Työntekijä saattaa vähätellä asiakkaan kokemuksia, jos hänellä ei ole kunnollista ymmärrystä sateenkaarevuudesta tai siihen liittyvistä mahdollisista haasteista. (Mt., 132, 141.)

4.4 Turvallisuus ja luottamus

Tuovilan ja kumppaneiden (2018, 359) tutkimuksen mukaan sateenkaariperheen kokonaisuuden huomiointi on tärkeää sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa. Kerppolan ja kumppaneiden (2020, 46) tutkimuksessa sateenkaariperheen jokaisen vanhemman tunnistaminen yhdistettiin arvostuksen ja kunnioituksen kokemuksiin. Arvostaminen ja vapaaehtoisuuden kokemus loivat sateenkaariasiakkaille kokemuksen turvallisesta ympäristöstä. (Mt., 45–46.) Väisänen (2020, 248) mukaan luottamuksellinen suhde työntekijän ja asiakkaan välillä on mahdollinen, kun asiakkaan kohtaaminen on arvostavaa ja kunnioittavaa. Turvallisen ympäristön ansiosta sateenkaariasiakas saattaa kokea voivansa puhua omista asioistaan pelotta (Kerppola ym. 2019, 5). Söderströmin (2024, 123) tutkimuksen mukaan sateenkaariasiakkaat kertovat turvalliselta vaikuttavalle työntekijälle todennäköisemmin omista asioistaan. De Jongin (2015, 250) tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät pyrkivät luomaan hyväksyvää ilmapiiriä voidakseen tukea sukupuoleltaan moninaisia koulun oppilaita. Turvallisen tilan mahdollistaminen vaatii työntekijöiltä aktiivisia toimia ja syrjimättömyyden ilmapiiriä (Söderström 2024, 129–130).

Turvallisuuden tunne ja luottamuksen kokemukset ovat yhteydessä koettuun vähemmistöstressiin. Söderströmin (2024, 129) tutkimukseen osallistuneet ammattilaiset olivat haastattelujen perusteella jossain määrin tietoisia vähemmistöstressin synnyttämästä syrjinnän pelosta sosiaalipalveluissa, vaikka eivät suoraan puhuneet vähemmistöstressin ilmiöstä. Vähemmistöstressin kokemukset ovat saattaneet saada sateenkaariasiakkaan varpailleen ja havaitsemaan tarkasti ammattilaisen tapaa kohdata heidät (Väisänen 2020, 248). Syrjintä tai sen pelko voivat johtaa avun hakemisen välttelyyn sekä sateenkaarevuuteen liittyvien asioiden kertomatta jättämiseen (Söderström 2024, 92; Väisänen 2020, 246–248). Ammattilaisten on tärkeää validoida sateenkaariasiakkaiden aiemmat huonot kokemukset, jotka ovat liittyneet esimerkiksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuulumisen liialliseen korostumiseen tai siitä vaikenemiseen (Kia ym. 2016, 819).

Söderströmin (2024) tutkimuksessa nousi esiin tilanne, jossa sateenkaariasiakas oli kohdannut syrjintää Kelan taholta. Palveluissa voidaan kohdata syrjintää myös erilaisiin toimintoihin osallistuessa. Tutkimukseen osallistuneista moni oli kertonut esimerkiksi vastaanottokeskuksessa tapahtuvasta syrjinnästä, jonka seurauksena hakeuduttiin keskustelemaan sosiaalityöntekijän kanssa.

Syrjinnän kokemusten käsittely ja ilmiöön puuttuminen ovat osa asiakkaan tukemista, hänen erityistarpeidensa tunnistamista sekä osa esimerkiksi sosiaalityön vastuualuetta. Tutkimuksessa sosiaalityöntekijöiden haastattelussa ilmeni, että asiakastapaamisten lisäksi kollegoiden väliset keskustelut voivat sisältää heteronormatiivisuuteen kytkeytyvää syrjintää. Epäsuoran syrjinnän uskottiin tutkimuksessa olevan suoraa syrjintää yleisempää. Epäsuora syrjintä ilmeni esimerkiksi vitsien muodossa. (Mt., 87–193.) Myös Smollen ja Espvallin (2021, 527) tutkimukseen osallistuneiden työpaikalla vallitsi vahva heteronormatiivisuuden ilmapiiri, joka vaikeutti sateenkaarevuudesta keskustelemisen kollegojen kesken.

Söderströmin (2024) tutkimukseen osallistuneiden asiakkaiden kokemusten mukaan mahdollisimman suora yhteys työntekijään sekä salassapito- ja vaitiolovelvollisuuteen luottaminen edistävät heidän avun tarpeestaan puhumista. Aineistossa tuotiin esiin asiakkaiden kertomuksia tilanteista, joissa työntekijä oli kertonut heidän asioitaan eteenpäin muille työntekijöille tai asiakkaille. Tämä saattoi aiheuttaa yleistä luottamuspulaa ja pelkoa. (Mt., 99-101.) Toisaalta Kerppolan ja kumppaneiden (2020, 47) tutkimukseen osallistuneet sateenkaariperheiden vanhemmat kokivat ammattilaisten välisen tiedon vaihdon tärkeäksi, koska sen myötä heidän ei tarvitse kohdata ensireaktiota tai negatiivisia oletuksia. On kuitenkin huomattava, että Söderströmin (2024) tutkimukseen osallistuneet olivat turvapaikanhakijoita, eivätkä suomen salassapitoa koskevat lainsäädännöt olleet heille tuttuja. Tällaista tiedon puutetta ei nostettu esiin Kerppolan ym. (2020) tutkimuksessa, jossa haastateltavat puolestaan olivat suomalaisia.

Salassapito ja luottamus voivat tulla haastetuiksi, jos sateenkaariasiakas on lapsi tai nuori. De Jongin (2015) tutkimuksessa koulun sosiaalityöntekijät pohtivat luottamuksen ja asiakkaan tahdon merkitystä tästä näkökulmasta. Turvassa olemista pidettiin merkinä siitä, ettei vanhempiin yleensä tarvitse ottaa yhteyttä. Jos tilanne kuitenkin vaatii vanhempien osallistumista, sosiaalityöntekijät pyrkivät etenemään tilanteessa oppilaan johdolla. (Mt., 251.) Tällaisessa tilanteessa on huomionarvoista, että sateenkaariasiakas saattaa piilottaa vähemmistöasemaan liittyviä asioita, kuten suhdemuotoja tai kohtaamiaan ongelmia, läheisiltä (Väisänen 2020, 247), jolloin vertaistuen merkitys saattaa korostua (Kerppola ym. 2020, 45).

5. Johtopäätökset

Olen tutkielmassani pyrkinyt vastaamaan kysymykseen siitä, millaista osaamista sosiaali- ja terveysalan ammattilaisilla tulisi olla työskennellessään sateenkaariasiakkaiden kanssa. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen rinnalla ja sitä tukemassa on ollut kiinnostus saada tietoa ammattilaisten ja sateenkaariasiakkaiden kokemuksista osaamisen eri osa-alueista. Tulokset muotoutuivat lopulta neljään eri teemaan. Tiedollinen osaaminen tarkoitti saatavilla oleviin palveluihin, erityiskysymyksiin ja erityisiin tarpeisiin liittyvää tietoa. Lisäksi aineistossa nousi esiin omien asenteiden ja tiedollisten valmiuksien reflektoinnin merkitys. Tiedollinen osaaminen liittyi myös toiseen teemaan eli puhetapoihin ja käytettyihin määritelmiin. Tiedon merkitys liittyi oikeanlaisten määritelmien käyttämiseen sekä sukupuolesta ja seksuaalisuudesta puhumisen erottamiseen toisistaan. Puhetavoissa nousi esiin asiakkaan toiveiden kysyminen ja sisällyttävä puhe, jossa käytetyt sanavalinnat eivät poissulkeneet moninaisuutta. Asiakkaat saattoivat tehdä päätelmiä työntekijän suhtautumisesta heihin tämän puheiden perusteella. Kolmannen teeman tulokset käsittelivät sateenkaarevuuden puheeksi ottamisen haasteita sekä asiakkaiden kokemaa pelkoa ja jännitystä työntekijän reaktioista. Lisäksi kappaleessa nousi esiin työntekijän oma sateenkaarevuus ja yleinen suhtautuminen siitä puhumiseen sosiaalityön alalla. Viimeisessä teemassa esiteltiin turvallisuuden ja luottamukseen liittyviä tuloksia, jotka olivat yhteydessä koettuun vähemmistöstressiin, arvostukseen, syrjimättömyyteen ja turvalliseen ilmapiiriin sekä vaitiolovelvollisuuden ja salassapidon kysymyksiin.

Aineistoon valikoitui suomalaisia sekä kansainvälisiä julkaisuja. Kansainvälisten tutkimusten tarkoituksena oli tukea sosiaalityön tuloksia. Samat teemat, jotka nousivat esiin suomalaisessa aineistossa, esiintyivät myös kansainvälisissä aineistoissa. Tulosten perusteella voidaan todeta, että sateenkaariasiakkaiden toiveet siitä, kuinka he haluaisivat tulla kohdatuiksi sosiaali- ja terveyspalveluissa, toteutuvat vaihtelevasti sosiaali- ja terveyspalveluissa. Tuloksissa oli niin hyviä kuin huonojakin kokemuksia palvelutilanteista. Ammattilaiset ja alan opiskelijat kuvastivat myös itse eri tavoin omaa osaamistaan sateenkaariasiakkaita kohdatessaan.

Kaikissa teemoissa käsiteltiin seksuaalisuuteen ja sukupuoleen kytkeytyvää normatiivisuutta, joka konkretisoitui käsitysten, puhetapojen, puheeksi ottamisen ja syrjinnän yhteyksissä. Røthing ja Svendsen (2010) tarkoittavat homosuvaitsevaisuudella normatiivisuuden muotoa, jossa valtaväestöön kuuluvat eli heterot suvaitsevat ”toisia” eli seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvia. Suvaitsevaisuuteen pyrkiminen viestii heidän mukaansa siitä, ettei vähemmistöön kuulumista nähdä tavoiteltavana. Söderströmin (2022) mukaan tällaista homosuvaitsevaista puhetapaa voidaan tunnistaa myös suomalaisesta sosiaalityöstä, jossa vallitsee ajatus

sateenkaarevuudesta yhtenä asiakkaan ominaisuutena, joka ei eroa muista ominaisuuksista. Vaikka tällaisella puheella pyritäänkin hyvään, samalla se synnyttää väheksyntää sateenkaari-ihmisten kokemalle syrjinnälle. (Mt., 113.) Syrjintä puolestaan kytkeytyy vähemmistöstressiin, jota on käsitelty niin teoriaosuudessa kuin tuloslukuissakin.

Tutkielmassa esiin nousseiden osaamisen osa-alueiden lisäksi uskon, että ammattilaiset ja organisaatiot voivat viestiä sateenkaariasiakkaiden suvaitsemisesta, huomioimisesta ja tiedollisista valmiuksistaan pienillä yksityiskohdilla, kuten verkkosivujen kuvituksilla, toimiston tiloissa olevilla julisteilla ja esitteillä sekä työntekijän sateenkaariavainnauhalla tai -pinssillä. Viestiessä ulkoisten merkkien avulla tietoisuutta ja kohtaamiseen liittyvää osaamista on tärkeää huolehtia, että ammattilaisilla on myös todellisuudessa valmiuksia kohdata sateenkaariasiakkaita.

On tärkeä tiedostaa, että myös ammattilaisten keskuudessa on sateenkaari-ihmisiä. Koska seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvat ovat sanan mukaisesti vähemmistöä, tutkimuksissa haastateltavat ja todellisuudessa palveluissa työskentelevät ammattilaiset ovat suurelta osin enemmistöön kuuluvia. Tutkielman tuloksissa nousi esiin sateenkaarevan työntekijän arvioidut hyödyt sateenkaariasiakkaan kohtaamisessa. Ammattilaisen oma sateenkaarevuutta ei kuitenkaan voida pitää takeena osaamisalueista, eikä myöskään enemmistöön kuulumisen tarkoita, etteikö ammattilainen voisi omata tutkielmassa esiteltyjä osaamisalueita ja onnistua kohtaamisessa.

Sateenkaarevuus sosiaalityön marginaalissa

Söderströmin (2022) mukaan sateenkaarevuus jätetään sosiaalityössä marginaaliin, eikä sitä tunnisteta alaan kuuluvaksi. Tutkielman tuloksissa marginaalisuus näyttäytyi kokemattomuutena, joka ilmeni sosiaalityöntekijöiden haasteina reagoida tilanteeseen, koulutuksen puutteena sekä aiheesta puhumisen vaikeutena. Vähemmistöidentiteetti ei välttämättä aina nouse puheenaiheeksi asiakastapaamisella (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021, 1787), eikä se kaikissa tilanteissa olekaan tarpeellinen keskustelunaihe (Aarnio ym. 2020, 20). Kuten olen analyysissä osoittanut, aiheesta keskusteleminen on kuitenkin usein tarpeellista. Keskustelun tulisi silti edetä asiakkaan ehdoilla. Asiakkaan ei tulisi joutua kertomaan identiteetistään haluamattaan (Aarnio ym. 2020, 20).

Nowaskien ja kumppaneiden (2020) tutkimuksessa selvitettiin terveydenhuollon alojen opiskelijoiden sateenkaariosaamista Yhdysvalloissa. Tutkimukseen osallistuneet opiskelivat hammaslääketiedettä, lääketiedettä, toimintaterapiaa, farmasiaa, fysioterapiaa, lääkärin avustusta sekä sosiaalityötä. Osallistujilta (n= 1701) kysyttiin, kuinka monen LGBT-potilaan kanssa he olivat työskennelleet ja kuinka monta tuntia heidän nykyisessä sekä yleisesti koulutuksessa oli käytetty

sateenkaariaiheeseen. Lisäksi he arvioivat Likert-asteikolla kliinistä osaamistaan aiheeseen liittyen. Tutkimuksen mukaan osaamisessa oli merkittäviä eroja kokemuksellisissa muuttujissa eli kohdattujen potilaiden määrässä sekä koulutukseen käytetyissä tunteissa. Sosiaalityöntekijöillä oli eniten käytettyjä oman alan opiskelutunteja aiheeseen liittyen (5,64 opetustuntia vuodessa) sekä korkeimmat pisteetykset kliinisissä taidoissa. Kokemuksellisten tekijöiden todettiin ennustavan tilastollisesti merkittävästi valmiutta ja tietoa aiheesta. Kohdattujen potilaiden määrä puolestaan ennusti asenteisiin liittyvää tietoisuutta. Tutkimuksen mukaan asenteissa, valmiuksissa ja tiedossa oli merkittäviä eroja. Johtopäätöksenä tutkijat totesivat, että koulutuksen määrään ja sateenkaariasiakkaiden kanssa työskentelyyn tulisi jatkossa kiinnittää huomiota koulutuksessa, koska ne olivat tärkeitä tekijöitä sateenkaarevuuteen liittyvän osaamisen muodostumisessa. (Mt.) Koulutuksen tarve tuotiin esiin myös useassa tämän tutkielman aineistossa (de Jong 2015; Kerppola ym. 2019; Kerppola ym. 2020; Logie ym. 2015; Söderström 2024). Söderströmin (2024, 44) mukaan tutkimustietoa on haastavaa tuoda osaksi sosiaalityön opintoja ja ammatillista tietoa, koska sosiaalityön tutkijat eivät juurikaan tuota tutkimustietoa. Koulutusta varten tarvitaan siis lisää sosiaalityön tutkimusta aiheesta.

Tutkielman eettiset lähtökohdat ja rajoitteet sekä jatkotutkimuksen tarve

Aiheen valinta sai alkunsa jo olemassa olevasta kiinnostuksestani sateenkaariasioihin sekä havainnostani niiden paikasta sosiaalityön marginaalissa. Olen aiemmasta tiedostani huolimatta pyrkinyt lukemaan aineistoa ja esittämään tutkimustulokset objektiivisesti. Englannin kielisiä aineistoja koskevat tulokset sisältävät omaa käännöstyötäni. Tuloksiin on lisäksi sisällytetty ammattilaisten omia näkemyksiä aiempiin tutkimuksiin ja käytännön kokemukseen viitaten. Kaikki tulokset pohjautuvat kuitenkin vertaisarvioituihin julkaisuihin. Tiedostan, että tarkastelemani vähemmistö sekä sosiaali- ja terveysala näyttäytyvät eri maissa eri tavoin. Valikoituneiden kansainvälisten julkaisuissa ei ilmennyt tekijöitä, jotka olisivat haitanneet analyysia yhdessä suomalaisten ja muiden kansainvälisten aineistojen kanssa.

Tutkielmassa on tarkastelu sekä sosiaali- ja terveyspalveluja että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvia yhteisinä joukkoina rajauksellisista syistä. Alkuperäisenä tarkoituksena oli keskittyä sateenkaariasiakkaisiin ainoastaan sosiaalityössä, mutta saatavilla olevan aineiston vähäisyyden vuoksi tarkasteluun tulivat myös muut sosiaalialan toimijat ja terveydenhuolto. Sosiaali- ja terveydenhuollon kokonaisuus on suuri ja pitää sisällään paljon erilaisia työyhteisöjä, työntekijöitä ja tapoja suhtautua sateenkaariasiakkaiden kohtaamiseen. Myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistön määritelmä tai tässä käytetty sateenkaariasiakkaiden joukko on moninainen.

Esimerkiksi ihmisoikeusjärjestö Setan (Seta.fi) verkkosivulla on esitelty erilaisia määritelmiä, joista 36 viittaa erilaisiin sukupuoli-identiteetteihin, 15 seksuaalisiin suuntautumisiin ja 6 sateenkaariperheisiin. Meyerin (2003, 690) mukaan homogeeninen tarkastelu saattaa estää joidenkin asioiden ja vähemmistön sisällä olevien erojen huomaamista. Tutkielman tuloksia ei siis voida yhdistää suoraan jokaiseen sateenkaariasiakkaan tilanteeseen, mutta sen avulla on voitu tunnistaa ammatillisen osaamisen tarvetta yleisellä tasolla. Kuitenkin lisätutkimukselle on tarvetta etenkin suomalaisessa sosiaalityössä. Lisäksi sosiaali- ja terveysalan tutkimuksissa olisi tarpeen tunnistaa nykyistä tarkemmin useampia sateenkaarevia identiteettejä.

6. Lähteet ja liitteet

*-merkityt ovat osa tutkielman aineistoa

Aarnio, Kia & Lahti, Annukka & Kerppola, Jenni & Moring, Anna (2020) Johdanto: Moninaisia perheitä ja läheisiä sateenkaaren alla. Teoksessa Annukka Lahti, Kia Aarnio, Anna Moring & Jenni Kerppola (toim.) Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla. Helsinki: Gaudeamus, 9–27.

Apiainen, Riikka & Åstedt-Kurki, Päivi & Palonen, Mira & Kylmä, Jari (2018) Sateenkaariperheiden äitien kokemuksia perheensä elämästä ja siihen yhteydessä olevista tekijöistä – integratiivinen kirjallisuuskatsaus. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 55(3), 225–242.

*De Jong, Dirk (2015) ”He Wears Pink Leggings Almost Every Day, and a Pink Sweatshirt...” How School Social Workers Understand and Respond to Gender Variance. *Child & adolescent social work journal* 33(3), 247–255.

FRA (2020) LGBT survey data explorer (Second lesbian women, gay men, bisexual women & men, trans people and intersex people survey). FRA –European Union Agency for Fundamental Rights. <https://fra.europa.eu/en/data-and-maps/2020/lgbti-survey-data-explorer>.

Frost, David & Meyer, Ilan (2023) Minority stress theory: Application, critique, and continued relevance. *Current Opinion in Psychology*, 51. <https://doi.org/10.1016/j.copsy.2023.101579>.

*Huuska, Maarit (2020) Sukupuolen moninaisuus perheterapiassa. Teoksessa Annukka Lahti, Kia Aarnio, Anna Moring & Jenni Kerppola (toim.) Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla. Helsinki: Gaudeamus, 255–274.

Jaskari, Onni & Keski-Rahkonen, Anna (2021) Vähemmistöstressi uhkana seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen terveydelle. *Duodecim* 137(17), 1781–1788.

*Kerppola, Jenni & Halme, Nina & Perälä, Marja-Leena & Pietilä, Anna-Maija (2019) Parental empowerment—Lesbian, gay, bisexual, trans or queer parents' perceptions of maternity and child healthcare. *International journal of nursing practice* 25(5), 1–8.

*Kerppola, Jenni & Halme, Nina & Perälä, Marja-Leena & Pietilä, Anna-Maija (2020) Empowering LGBTQ parents: How to improve maternity services and child healthcare settings for this community – ‘She told us that we are good as a family’. *Nordic Journal of Nursing Research* 40(1), 41–51.

*Kia, Hannah & MacKinnon, Kinnon Ross & Legge, Melissa Marie (2016) In pursuit of change: Conceptualizing the social work response to LGBTQ microaggressions in health settings. *Social Work in Health Care* 55(10), 806–825.

*Kylmä, Jari & Apiainen, Riikka & Tuovila, Tiina & Åstedt-Kurki, Päivi (2021) Sateenkaariperheet. Teoksessa Eeva Harju, Mira Palonen & Nina Sarell (toim.) *Yhdessä perheen kanssa: Perheiden ja terveydenhuollon kohtaamisia*. Helsinki: Gaudeamus, 115-134.

Lahti, Annukka & Aarnio, Kia & Moring, Anna & Kerppola, Jenni (2020) *Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla*. Helsinki: Gaudeamus.

*Logie, Carmen & Bogo, Marion & Katz, Ellen (2015) "I Didn't Feel Equipped": Social Work Students' Reflections on a Simulated Client "Coming Out". *Journal of social work education* 51(2), 315–328.

Meyer, Ilan (1995) Minority Stress and Mental Health in Gay Men. *American Sociological Association* 36(1), 38–56.

Meyer, Ilan (2003) Prejudice, Social Stress, and Mental Health in Lesbian, Gay, and Bisexual Populations: Conceptual Issues and Research Evidence. *Psychological Bulletin* 129(5), 674–697.

Nowaskie, Dustin & Patel, Anuj & Fang, Ryan (2020) A multicenter, multidisciplinary evaluation of 1701 healthcare professional students' LGBT cultural competency: Comparisons between dental, medical, occupational therapy, pharmacy, physical therapy, physician assistant, and social work students. *PLOS ONE* 15(8), 1–11.

Perustuslaki 731/1999.

Rivas-Koehl, Matthew & Rivas-Koehl, Dane & McNeil Smith, Shardé (2023) The temporal intersectional minority stress model: Reimagining minority stress theory. *Journal of family theory & review* 15(4), 706–726.

Røthing, Åse & Bang Svendsen, Stine Helena (2010). Homotolerance and heterosexuality as Norwegian values. *Journal of LGBT Youth* 7(2), 147–66.

Sateenkaarisanasto (Seta). <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/>. Viitattu 26.3.2024.

*Smolle, Sofia & Espvall, Majen (2021) Transgender Competence in Social Work with Older Adults in Sweden. *Journal of social service research* 44(4), 522–536.

Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestöliitto Talentia (2017) Arki, arvot ja etiikka - sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. <http://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/>. Viitattu 26.3.2024.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.

Söderström, Inka (2022) Heteronormatiivisuus sosiaalityössä pakolaistaustaisten ihmisten kanssa. Teoksessa Minna Kesänen & Riikka Niemi (toim.) Tutkiva sosiaalityö. Ympäristö ja rakenteet sosiaalityössä. Helsinki: Talentia-lehti/Sosiaalityön tutkimuksen seura, 106–119.

*Söderström (2024) Ulossulkevat rajat: Sosiaalityö ja pakolaistaustaiset queer-ihmiset Suomessa. Helsinki: Helsingin yliopisto, Sosiaalitieteiden tutkimusohjelma, Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 256/2024.

Terveydenhuoltolaki 1326/2010.

Toomey, Russell (2021) Advancing Research on Minority Stress and Resilience in Trans Children and Adolescents in the 21st Century. *Child development perspectives* 15(2), 96–102.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi (ePub-versio). Helsinki: Tammi.

*Tuovila, Tiina & Åstedt-Kurki, Päivi & Paavilainen, Eija & Kylmä, Jari (2018) Nuorten kuvaus elämästään sateenkaariperheessä. *Hoitotiede* 30(4), 347–360.

Vilkka, Hanna (2023) Kirjallisuuskatsaus metodina, opinnäytetyön osana ja tekstilajina (ePub-versio). Helsinki: Art House.

*Väisänen, Terhi (2020) Sateenkaarevat pari- ja monisuhteet pari- ja perhetyössä. Teoksessa Annukka Lahti, Kia Aarnio, Anna Moring & Jenni Kerppola (toim.) Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla. Helsinki: Gaudeamus, 243–254.

Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014.

Liite 1. Aineistotaulukko

	Viitetiedot ja kohdema	Tarkoitus	Toteutus ja menetelmät	Keskeiset tulokset
1.	De Jong, Dirk (2015) ”He Wears Pink Leggings Almost Every Day, and a Pink Sweatshirt...” How School Social Workers Understand and Respond to Gender Variance. Child & adolescent social work journal 33(3), 247–255. Yhdysvallat	Tutkia, miten koulussa työskentelevät sosiaalityöntekijät ymmärtävät sukupuolen moninaisuuden ja millä tavoin he reagoivat siihen.	Kvalitatiivinen tutkimus, jossa on haastateltu 14 sosiaalityöntekijää puolistrukturoidulla menetelmällä. Aineistoa on analysoitu tulkitsevan fenomenologisen analyysin keinoin.	Sosiaalityöntekijät ovat halukkaita tukemaan ja kannustamaan sukupuoleltaan moninaisia oppilaita. Tutkimuksessa ilmeni myös sukupuoli-identiteettiin liittyviä väärinkäsityksiä ja aiheeseen kytkeytyvää asenteellisuutta.
2.	Huuska, Maarit (2020) Sukupuolen moninaisuus perheterapiassa. Teoksessa Annukka Lahti, Kia Aarnio, Anna Moring & Jenni Kerppola (toim.) Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla. Helsinki: Gaudeamus, 255–274. Suomi	Havainnollistaa keinoja tukea moninaisia perheitä perheterapiassa.	Julkaisu perustuu aiempaan tutkimustietoon sekä perheterapeutin ammatilliseen käytännön tietoon. Lisäksi tekstissä hyödynnetään tosielämän tarinoita. Käytäntöä sidotaan kiintymyssuhdeteoriaan sekä vähemmistösuhdeteoriaan.	Ennakkoluulot ja asenteelliset reaktiot vaikuttavat sekä yksilöihin että sateenkaariperheiden dynamiikkaan. Työskentelyyn voidaan vaikuttaa puhetapojen, keskustelun, tiedon ja tukemisen keinoin.
3.	Kerppola, Jenni & Halme, Nina & Perälä, Marja-Leena & Pietilä, Anna-Maija (2019) Parental empowerment— Lesbian, gay, bisexual, trans or queer parents’ perceptions of maternity	Kuvata LGBTQ-vanhempien osallisuutta äitiys- ja lastenneuvolassa.	Tutkimuksessa on haastateltu 22 vanhempaa. Avoimia haastatteluja on analysoitu laadullisella sisällönanalyysillä.	Osallisuuteen vaikuttivat tunnistaminen ja tieto, yhteistyö ja vuorovaikutus sekä oikeudenmukaisuus.

	<p>and child healthcare.</p> <p>International journal of nursing practice 25(5), 1–8.</p> <p>Suomi</p>			
4.	<p>Kerppola, Jenni & Halme, Nina & Perälä, Marja-Leena & Pietilä, Anna-Maija (2020) Empowering LGBTQ parents: How to improve maternity services and child healthcare settings for this community – ‘She told us that we are good as a family’. Nordic Journal of Nursing Research 40(1), 41–51.</p> <p>Suomi</p>	<p>Kuvata LGBTQ-vanhempien osallisuutta äitiys- ja lastenneuvolassa.</p>	<p>Tutkimuksessa on haastateltu 22 vanhempaa. Avoimia haastatteluja on analysoitu laadullisella sisällönanalyysillä.</p>	<p>Perheet halusivat tulla sosiaalisesti tunnistettaviksi. Vanhemmat toivoivat tukea ja kunnioittavaa työskentelyä kaikkien perheeseen kuuluvien vanhempien kanssa. Palvelujen toivottiin olevan saavutettavia.</p>
5.	<p>Kia, Hannah & MacKinnon, Kinnon Ross & Legge, Melissa Marie (2016) In pursuit of change: Conceptualizing the social work response to LGBTQ microaggressions in health settings. Social Work in Health Care 55(10), 806–825.</p> <p>Kanada</p>	<p>Käsitteellistää mikroaggressiivisia käytäntöjä, jotka kohdistuvat LGBTQ-ihmisiin sosiaali- ja terveyspalveluissa sekä tutkia, kuinka niitä voidaan vastustaa.</p>	<p>Mikroaggressioiden marginalisoivien vaikutusten teoriointia.</p>	<p>Sosiaalityössä tulisi kiinnittää huomiota käytettyyn kieleen ja diskursseihin. Artikkelissa kannustettiin avoimeen keskusteluun. Työntekijöiden tärkeää validoida LGBTQ-asiakkaiden aiempia kokemuksia mikroaggressiosta palveluissa.</p>

6.	<p>Kylmä, Jari & Apiainen, Riikka & Tuovila, Tiina & Åstedt-Kurki, Päivi (2021) Sateenkaariperheet. Teoksessa Eeva Harju, Mira Palonen & Nina Sarell (toim.) Yhdessä perheen kanssa: Perheiden ja terveydenhuollon kohtaamisia. Helsinki: Gaudeamus, 115-134.</p> <p>Suomi</p>	<p>Kuvata sateenkaariperheiden asemaa Suomessa sekä haasteita, joita niihin kuuluvat kohtaavat sosiaali- ja terveystalveissa</p>	<p>Tutkijat tekevät päätelmiä sekä ehdotuksia aiempien tutkimusten ja henkilöhaastattelun perusteella. Haastateltavan kerrontaa ei ole ohjattu tietyillä menetelmillä.</p>	<p>Ympäröivä kulttuuri ja yhteiskunta tuottavat hetero-oletuksia ja -normatiivisuutta, jotka näyttäytyvät palvelutilanteissa erilaisina toimintoina, kuten puhetapoina ja syrjinnän muotoina. Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten on tärkeää tiedostaa omia oletuksiaan ja asenteitaan. Kohtaamisen tulisi olla yksilöllistä sekä moninaisuutta huomioivaa.</p>
7.	<p>Logie, Carmen & Bogo, Marion & Katz, Ellen (2015) "I Didn't Feel Equipped": Social Work Students' Reflections on a Simulated Client "Coming Out". Journal of social work education 51(2), 315–328.</p> <p>Kanada</p>	<p>Tutkia sosiaalityön opiskelijoiden ja vastavalmistuneiden kokemuksia ja reaktioita simuloitussa tilanteessa, jossa asiakas kertoo kuuluvansa seksuaalivähemmistöön ja kamppailevansa seksuaalisen suuntautumisen kanssa.</p>	<p>Monimenetelmä tutkimus, jossa hyödynnettiin OSCE-metodeja eli objektiivisen strukturoidun kliinisen osaamisen mittaria. Opiskelijat (n=11) ja vastavalmistuneet (n=7) haastattelivat 15 minuutin ajan näyttelevää asiakasta. Tämän jälkeen osallistujat suorittivat 15 minuutin strukturoidun reflektiivisen dialogin, jota analysoitiin narratiivisen analyysin keinoin.</p>	<p>Osallistujien tiedot, taidot ja asenteet sekä niiden hyödyntäminen ja hallinta tutkimustilanteessa olivat vaihtelevia. Opiskelijat ja vastavalmistuneet reagoivat tilanteeseen eri tavoin ja kokivat omat kykynsä vaihtelevasti.</p>

	Suomi		perhetaustaan sekä sateenkaariperheen nuoren arkeen liittyviä ikäviä ja iloa tuottavia asioista. Aineistoa analysoitiin aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä.	seksuaalisen suuntautumisen ilmenemisen ja perherakenteissa tapahtuvien muutosten aikana. Perheen huomiointi kokonaisuutena ja perheen sisäisten suhteiden tukeminen ovat hyödyllisiä.
11.	Väisänen, Terhi (2020) Sateenkaarevat pari- ja monisuhteet pari- ja perhetyössä. Teoksessa Annukka Lahti, Kia Aarnio, Anna Moring & Jenni Kerppola (toim.) Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla. Helsinki: Gaudeamus, 243–254. Suomi	Kuvata keinoja, joilla ammattilainen voi auttaa sateenkaariasiakasta pari- ja perhetyössä.	Julkaisun sisältö perustuu ammattilaisen omiin havaintoihin asiakastyössä sekä aiempiin tutkimustuloksiin.	Ammattilaisen tulisi toimia kunnioittavasti, kiinnittää huomiota puhetapoihinsa sekä tiedostaa sateenkaariasiakaiden erityiskysymyksiä ja aiempien kokemusten vaikutuksia heihin.